

GRECO-CATOLICII DIN ROMÂNIA

Gianfranco GIRAUDO*

I GRECO-CATTOLICI DI ROMANIA

Riassunto

Nell'articolo l'Autore ripercorre le tappe della diffusione dell'influenza cattolica nelle terre romene. Mentre in Moldavia sono documentate minoranze di Cattolici di rito latino, l'Unione interessa quasi esclusivamente il Principato di Transilvania. I primi insediamenti di comunità greco-cattoliche riguardano le terre di confine tra la Transilvania e le terre dell'attuale Ucraina, un'estensione dell'Unione di Užhorod (Ungvár) al Maramureș ed alla zona di Făgăraș.

Con il passaggio dal vassallaggio ottomano al dominio asburgico, da parte del governo di Vienna e dei Gesuiti ungheresi viene condotta una lotta contro i Principi transilvani calvinisti anche suscitando o favorendo rivendicazioni da parte di *Valachi* contro la classe dirigente ungherese.

La situazione della Chiesa greco-cattolica romena ha attraversato momenti molto difficili, ma sembra ora orientata verso una civile convivenza di diversi culti.

Key words: Greek-catholic, Transylvania, Iosif de Camillis, Leopold Kollonich

Încercările de pătrundere a catolicismului în teritoriile care constituie actuala Românie – cât și în cele înconjurătoare – au îmbrăcat în timp forme diverse și au avut diverse rezultate. În Moldova¹ și în Țara Românească, țări legate de secole de lumea ortodoxă, în special slavă², țări în care suveranii locali – ortodocși – și Poarta – ai căror

¹Isidor, deja mitropolit *kievskij i vseja Rusi* (al Kiev-ului și a întregii Rus', dar rezident la Moscova), apoi cardinal *SRE* și Legat *a latere* pentru Polonia, Lituania și Rutenia, ar fi consacrat un Episcop unit al Moldovei și Galiției, dar relevanța politică și ecleziastică – și însuși veridicitatea sa istorică – sunt practic nule; vezi Albert Maria Ammann, *Storia della Chiesa russa e dei Paesi limitrofi*, UTET, Torino, 1948, p. 125.

²Referitor la relațiile dintre țările române și lumea ortodoxă, a se vedea: N. M. Popescu, *Patriarhii Țarigradului prin țările române*, București, 1914; Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937; D. Radojčić, *Srpsko-rumunski odnosi u XIV-XVII veku*, Novi Sad, 1956; Radu Flora, *Din relațiile sârbo-române*, Panciova, 1964; Ekkehard Völkl, *Das rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 15. bis 17. Jht.*, Wiesbaden, 1975; Ariadna Camariano-Cioran, *L'Epire et les pays roumains*, Ioannina, 1981; Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, PIOS, Roma, 1986. Despre Biserica ortodoxă în țările române, vezi: Johann Hintz, *Geschichte des Bistums der griechisch-nichtunierten Glaubensgenossen in Siebenbürgen*, Herrmannstadt, 1850; Nicolae Tincu-Velia, *Istoria Bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865; Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1905; *Istoria bisericii românești*, II, București, Ed. Academiei, 1958; Nicole Mladin, *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968; Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, Ma-London, Cambridge, 1977; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, București, 1987.

* Universitatea "Ca' Foscari" din Veneția, giangir@unive.it

vasali erau din secolul al XV-lea – cu greu tolerau Unirea, sunt trimise misiuni de diferite ordine, care creează mici comunități, ce reușesc să supraviețuiască și să se facă tolerate³; în sens invers, în teritoriile majoritar ortodoxe ale fostei coroane a Ungariei se alege calea Unirii, care este într-o oarecare măsură o iradiere a celei de la Brest, și repetă – putem zice întru totul – contradicțiile și tensiunile de acolo: conflictele jurisdicționale între clerul latin și unit, tentativele insinuante de latinizare, sentimentul de frustrare al uniților, care nu își văd recunoscută propria specificitate⁴. Actele formale ale Unirii care privesc țările române sunt trei: tangențial cea de la Ujgorod (Ungvár, Užhorod) din 1646; cea de la Alba Iulia din 1698; cea din Maramureș din 1713. Dar toate trei privesc unele situații marginale, grupuri etnico-confesionale atunci minoritare⁵ în interiorul unor mari formațiuni statale, și

³ Referitor la prezența romano-catolicismului în țările române a se vedea: Magyar és Erdelyország aytatos Tanítórend nevkönyve, [Pest, 1847]; György Féjer, *Jurium ac libertatum religionis et ecclesiae catholicae in Regno Hungariae Partibusque adnexis codicillus diplomaticus*, Buda, 1847; Wilhelm Schmidt, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et romano-catholicae res gestae*, Budapesta, 1887; Virginia Vasiliu, *Il Principato Moldaavo e la Curia Papale fra il 1606-1620*, in *Diplomatarium Italicum, Documenti raccolti negli Archivi italiani*, II, Roma, 1928, p. 1-71; Aurel Decei, "Avvisi" riguardanti i Paesi romeni negli anni 1596-1598, în *Diplomatarium italicum*, IV, Roma, 1939, p. 1-74; Francisc Pall, *Le controversie tra Minori Conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia*, în *Diplomatarium italicum*, IV, Roma, 1939, p. 136-353; Bonaventura Morariu, *Series chronologica Praefectorum Apostolicorum Fratrum Minorum Conventualium in Moldavia et Valachia durante saec. XVII et XVIII*, Roma, 1940; Iosif Petru M. Pal, *Originea Catolicilor din Moldova și Franciscanii Păstorii lor de veacuri*, Săbăoani, 1942; B. Morariu, *La missione dei Frati Minori Conventuali in Moldavia e Valacchia nel suo primo periodo, 1623-1650*, Roma, 1962.

⁴ Asupra istoriei Unirii în Transilvania vezi: Joseph Fiedler, *Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter Kaiser Leopold I*, Viena, 1858; Ioan Micu Moldovanu, *Actele sinodale ale bisericii de Alba Iulia și Făgăraș*, I-II, Blaj, 1872; Ioan Crișianu, *Beitrag zur Geschichte der kirklichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I*, Herrmannstadt, 1882; Alexandru Grama, *Istoria bisericeii românești unite cu Roma*, Blaj, 1884; C. Vântu, *Unirea Românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică*, București, 1889; George Popoviciu, *Uniunea Românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub imperatul Leopold I*, Lugoj, 1901; Augustin Bunea, *Vechile Episcopii*, Blaj, 1902; Idem, *Ierarhia Românilor*, Blaj, 1904; Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad, 1908; Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a Românilor ardeleni*, Sibiu, 1918; Iacob Radu, *Foști elevi români uniți ai școalelor din Roma*, Beiuș, 1929; György Papp, *Magyarország primásának joghatósága és görög-katholikus egyház*, Miskolc, 1943; I. Lupaș, *Az erdélyi görög-keleti egyház és a vallás-unió a XVIII század folyamán*, Budapesta, 1964; M. Păcurariu, *Pagini din istoria bisericii românești, Considerații în legătură cu uniția în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1991; Teodor V. Damșa, *Biserica greco-catolică din România în perspectivă istorică*, Editura de Vest, Timișoara, 1994; Nicolae Gudea, *Biserica Română Unită, 300 de ani*, Cluj-Napoca, 1996; Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma*, București, 1999; *300 de ani de la unirea Bisericii românești din Transilvania cu Biserica Romei*, coord. Gheorghe Gorun, Ovidiu Horea Pop, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000; *Biserica Română unită cu Roma, Istorie și spiritualitate*, Blaj, 2003; Remus Câmpeanu, *Biserica Română unită între istorie și istoriografie*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

⁵ Asupra istoriei fiecărei regiuni în parte atinse de Unire a se vedea: Johann Nepomuk Preyer, *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853; B. Szöllösi, *Máramoros megye viszonyainak ismertetése*, Pest, 1856; Mihály Sarkadi Nagy, *Szatmár-Nemeti szabad király város és polgári története*, Szatmár, 1860; N. Popu, *Schiță din istoria Brașovului*, Brașov, 1883; Z. Ferenczi, *A kolosvári nyomdászati története*, Cluj, 1896; Kristóf Szongott, *Szamosújvár szabad király város monográfiája*, I-II, Szamosújvár, 1901; G. Popoviciu, *Istoria Românilor bănățeni*, Lugoj, 1904; Gyula Somogyi, *Arad szabad király város és Arad vármegye közsegeinek leirása*, Arad, 1913; Emanuil Ungureanu, *Originea și trecutul orașului Timișoara*, Timișoara, 1924; I. Dermer, I. Marin, *Maramureșul românesc*, București, 1925; Johannes Straubinger, *Die Schwaben in Sathmar*, Stuttgart, 1927; Alexandru Doboși, *Din istoria Sătmăruului*, Satu Mare, 1937; Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940; Nikolaus Hans Hockl, *Das deutsche Banat*, Timișoara, 1940; Valeriu Literat, Moise Ionașcu, *Orașul și Țara Făgărașului*, Făgăraș, 1943; Josef Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, München, 1958; Ștefan Pascu, *Istoria Clujului*, Cluj, 1974; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Baia Mare, 1975; William Marin, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen*, Editura Facla, Timișoara, 1980; I. D. Suci, *Unitatea poporului român; Contribuții istorice*

astăzi minoritare în interiorul statelor prezumtiv naționale, care continuă să-și revendice ereditatea acelora. Emblematic este cazul Transilvaniei, în care *Românii* au constituit, în perioada Unirii de la Alba Iulia – și vor continua să constituie –, populația majoritară⁶, dar cu siguranță au avut – și vor continua să aibă încă pentru câteva secole – un *status* de cetățeni de categoria a doua – sau poate a treia⁷; în plus, uniții, încă înainte de a fi fost declarată oficial unirea, s-au găsit între ciocan și nicovală – între clerul latin unguresc și principii calvini ai Transilvaniei⁸. În plus, Unirea în Transilvania (contrar celei ucrainene) este aproape în totalitate provocată și condiționată de factori externi: Unirea de la Alba Iulia este aproape exclusiv opera iezuiților maghiari, încurajați de Curtea de la Viena, care vede în Uniune un bastion împotriva principilor din Transilvania, heterodocși și obișnuiți prea mult cu independența; pe de altă parte, dioceza de Munkács⁹ [Mukačevo] este, încă

banățene, Editura Facla, Timișoara, 1980; Ion Buzăși, *Blajul, O istorie în texte*, Editura Demiurg, București, 1993; Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea, Contribuții monografice*, Editura Logos'94, Oradea, 2000; Ioan Horga, *Contribuții la cunoașterea Jozefinismului provincial, Debutul Episcopiei Greco-Catolice din Oradea*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2000; Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici, Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001; Greta Monica Miron, *Biserica greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

⁶ Punctul românesc de vedere asupra situației create odată cu "modificările structurale" ale regimului politic de după 1 decembrie 1991 este clar exprimat în: Nicolae Edroiu, Vasile Pușcaș, *Maghiarii din România*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.

⁷ Asupra raporturilor sociale în general din Transilvania în sec. XVI-XVIII a se vedea: Josef Grimm, *Das Urbarmalwesen in Siebenbürgen*, Wien, 1863; Friedrich Schuler von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, Herrmannstadt, 1867; August Jekelius, *Die Bevölkerungs und Berufsstatistik des ehemaligen Königsboden*, Herrmannstadt, 1908; N. Iorga, *Histoire des Romains de Transilvanie et de Hongrie*, București, 1940; Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Brașov, 1945; Berlász Jenő, *Az erdélyi jobbagyság gazdasági helyzete a XVIII században*, Budapesta, 1959; Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1967; David Prodan, *Iobagii în Transilvania în secolul al XVI-lea, I-II*, Editura Academiei, București, 1967-1968; Șt. Meteș, *La vie menée par les Roumains en Transylvanie du XVIe au XVIIIe siècle*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1971; *Populație și societate*, Studii de demografie istorică, I-II, ed. Șt. Pascu, Editura Dacia, Cluj, 1972-1977; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum, Aus der Geschichte der rumänischen Nationsbildung*, Köln-Wien, 1982; Milton G. Lehrer, *L'Ardeal terra romena*, Arti Grafiche Giaccone, Torino, 1990; D. Prodan, *Din istoria Transilvaniei, Studii și evocări*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1991; Viorel Roman, Hannes Hofbauer, *Transsilvanien-Siebenbürgen, Begegnung der Völker am Rande der Reiche*, Promedia, Viena, 1996; Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996; Traian Dumitrescu, *Transilvania, Pământ strămoșesc multimilenar*, Editura Miracol, Cluj-Napoca, 1997; Gh. Gorun, *Biserica Românească și societatea transilvăneană, Studii de istorie a Bisericii Greco-Catolice românești*, Editura Logos'94, Oradea, 2002; Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania, 1740-1761*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002; *Istoria Transilvaniei*, I-II, coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Cluj-Napoca, 2003-2005.

⁸ Referitor la bisericile protestante din Transilvania în general, a se vedea: Aranyosrákosi Székely Sándor, *Unitário vallás története Erdélyben*, Cluj, 1839; J. G. Bahnhofer, *Geschichte der evangelischen Kirche in Ungarn*, Berlin, 1854; George Barițiu, *Catechismul calvinesc impus clerului și poporului românesc*, Sibiu, 1879; Alexandru Grama, *Instituțiunile calvinești în biserica românească din Ardeal*, Blaj, 1895; Friedrich Teutsch, *Gechichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, I-II, Herrmannstadt, 1921-1922, Hans Walter Röhrig, *Die Geschichte der deutsch-evangelischen Gemeinden des Banats*, Leipzig, 1940; Bíró Sándor, Bucsay Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán, *A magyar református egyház története*, Budapesta, 1949.

⁹ Centrul de iradiere a Unirii în zona carpatică este orașul Munkács (Mukačevo, astăzi Mukačeve în urma *ukrainizacija*), al cărui prim episcop, Vasyl Tarasovyč, purta titlatura de Munkács și de Maramureș; vezi M. Lacko S. J., *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Romana*, PIOS, Roma, 1955, p. 58-90. Asupra istoriei regiunii carpatice în general, vezi: N. Skirpan, *Zapiski po istorii podkarpatskoj Rusi*, Mukačevo, s.d.; Hermann Ignaz Bidermann, *Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, I-II, Innsbruck, 1862-1867; Lehoczky Tivadar, *Munkács város új monografiája*, Munkács, 1907; A. Petrov, *Materialy dlja istorii Ugorskoj Rusi*, I-IX, SPb. 1905, Praga, 1932.

de la înființare, atrasă în orbita misionarismului Mitropoliei de la Kiev.

Rămâne apoi faptul că în *forma mentis* a rutenilor uniți, ca și a ucrainenilor uniți de astăzi, cât și, în oarecare măsură, în planurile nu întotdeauna lineare ale Curiei romane, *Synodus Brestensis* (cum scrie iezuitul Lacko) sau *Berestensis* (cum îl numește bazilitanul Velykyj) este *synodus-mater* al tuturor întoarcerilor în sânul Bisericii universale a „schismaticilor”, oricărui grup etnic simt că aparțin, oricărei coroane îi sunt supuși.

În 1628, același Ruckyi, într-o *Relatio de conaminibus Unionis* prevestește extinderea *Unirii* în Transilvania, Moldova și Țara Românească:

„Sub initio Februarii transibat per partes has Episcopus Mucacensis, ex Hungaria Ritus Graeci [Ivan Hryhorovyč], initio huius anni consecratus a Metropolita Valachiae in Episcopum partium Hungariae et Transylvaniae, ubi Coloniae Ruthenorum sunt numerosissimae a temporibus antiquis, quocirca et iste Episcopus natione est Ruthenus [...]. Perficietur, Deo Adiuvante, per ulteriorem mutuam conversationem quam permissiones ad ipsum, quinimo per ipsum cum Metropolita et Eppis Valachiae et Moldaviae agere poterimus [...]. Si luctabimur, prout magnam spem habemus, praesentem Archiepiscopum Chioviensem [Petro Mohyla, Petru Movilă]..., habebimus per ipsum ingressum in Valachiam; est enim filius Principis Moldaviae”¹⁰.

În jurul anului 1680, bazilitanul Iosif de Camillis, elev al Colegiului Grec, ajuns Procurator General al Bazilitanilor *in Urbe*, și apoi episcop titular de Sebaste și rezident la Munkács, cu jurisdicție asupra Transilvaniei, în *Relationes de statu spirituali Russiae, Moscoviae, Valachiae et Moldaviae, et modus ostenditur quo iuvari possit illae Nationes*, după ce reia aproape integral un pasaj din Korsak, examinează în detaliu situația din Moldova și Țara Românească:

„Valachia et Moldavia sunt duo Principatus maximi et abundantissimi, quorum uterque Princeps est Tributarius Turcarum. In hos Principatus nullus potest mitti a Turcis nisi Christianus isque Ritus Graeci, alioquin extemplo arma sumunt; et ut est Gens satis bellicosa, strenue resistunt Imperatori Turcarum alienigenam vel alterius fidei in Principem illis conferre volenti. Quod scientes Turcae et experientia docti nunquam illis in hoc vim inferunt. Nam et Gratianus olim Valachiae Princeps, cum esset Romani ritus, iterum a Schismaticis chrismatus est, significans per hoc se recepisse Ritum Graecum, sine quo non poterat consequi illud Dominium. Ex quo patet quam sint tenaces Valachi et Moldavi Ritus sui, et quam sint male affecti erga Ecclesiam Romanam Catholicam; omnes enim sunt Ritus Graeci, et omnes Schismatici [...]. Ut Valachi et Moldavi per Ruthenos convertantur ad Fidem Catholicam ratio est: Quia per nullum Latinorum iuvari possunt; cum sint addicti proprio ritui, magnam habent aversionem a Latinis; cum Ruthenis autem Unitis, Ritus quod omnia habent eosdem, iisdem libris et eadem lingua in Sacris utuntur”¹¹.

În 1701, Primatul Ungariei, Cardinalul Leopold Kollonitz (Kollonics), într-un raport asupra Răsăritenilor din Imperiul Austriac, observă că există un singur:

„Graecus episcopus, nomine Camillus Munkacsiensis [...]. Qui ob viarum distantia, aliasque difficultates, quarum non exigua est, quod lingua graeca triplici dialecto distincta, quasi triplices inter se differentes nationes, quodam tamen speciali odio dissidentes constituat, conveniri non potest. Accedit quod hunc Episcopum Munkacsiensem pleraque, sive, illae Adriatico Mari in Croatia, et Sclavonia vicinae, sive istae Tibisco, ac Transylvanie adiacentes sint gentes, inimicum plane accersentur”¹².

Problema cea mai stringentă pentru uniții din Transilvania e cea jurisdicțională, din cauza întrepătrunderii a două tipuri de motive: unul strict canonic, celălalt politic. Ca

¹⁰ *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj*, ed. Th. T. Haluscinskyj, A. G. Welykyj O.S.B.M., PP. Basiliani, Roma, 1956, p. 139. Același Ruc’kyj observă că din activitatea *Propaganda Fidei* pot trage foloase nu numai *nostra Russia*, dar și „numerosissimas alias [...] gentes: Valachiam scilicet, Moldaviam, Bulgariam, Serviam, Rasciam, partes Hungariae et Transylvaniae”; *Ibidem*, p. 359.

¹¹ *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bjelarusiae*, ed. A. G. Velykyj, PP. Basiliani, Roma, 1979, p. 128-129.

¹² *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantia*, ed. A. G. Velykyj, IV, PP. Basiliani, Roma, 1976, p. 228.

regulă de bază, nu este admis mai mult decât un titular – de rit latin – în diocesele din Regatul Ungar, în timp ce episcopilor de rit grec le este dată titularizarea într-un scaun vacant «in partibus Italiae» sau «in partibus infidelium», iar în Ucraina această îngrădire era *de facto* ocolită (la Lvov, pe lângă episcopul ortodox, existau chiar 3 titulari catolici, unul de rit latin, unul de rit grec și unul de rit armean); pe de altă parte, nesuprapunerea frontierelor diocesane cu cele statale era sursă permanentă de conflicte.

Încă din 1665, Jakub Susza (Jakiv Suša), episcopul unit de Chełm (Cholm), îi cere Papei, în sprijinul solicitării Sofiei Báthory, văduva defunctului principe al Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi (Rákóczi György), ca dioceza de Munkács să fie pusă sub jurisdicția Mitropolitului de Kiev¹³.

În 1671 sunt active «per Hungariam et Transylvaniam» 1600 de biserici de rit greco-catolic, promotoare și donatoare generoasă fiind Sofia Báthory, după cum amintește în raportul său cincinal mitropolitul Kievului, G. Kolenda, care prevestește:

„Posthac Episcopatus Mukaczoviensis incorporatus erit Metropoliæ Chioviensi, et uniti Episcopi mitteretur ex Russia pro illo Episcopatu”¹⁴.

Dar, în 1714, Viena refuză să recunoască numirea lui Polykarp Fylypovyč ca episcop de Munkács, amintește mitropolitul de Kiev, Lev Kiška¹⁵; în 1717 succesorul său, Bizancy György, trebuie să accepte condiții dure și supunere față de titularul latin¹⁶; în 1718 episcopul de rit latin, rezident la Alba Iulia, Martonffy György, protestează cu tărie împotriva numirii ca arhiepiscop de Făgăraș a lui Ioan de Patachi (Nemes Pataky János)¹⁷, care avea susținerea împăratului Carol al VI-lea¹⁸, și care a obținut *Confirmatio Apostolica* doar în 1721¹⁹. Un caz similar se constată câțiva ani mai târziu în dioceza de Oradea Mare: episcopul latin pretinde ca uniții să treacă sub jurisdicția sa, cerând și obținând de la Sfântul Scaun un episcop vicar pentru ei²⁰.

Unul dintre motivele care apar frecvent în *cahiers de doléance* ale uniților este cel al lipsei subvențiilor și a protecției politice. În 1696, De Camillis, după ce remarcase cu satisfacție progresele unirii «in partibus Ruthenorum et Valachorum» și «in confinibus Maramoris Tran.niae»²¹, și își exprimase obișnuitele plângeri, cere «facultas ordinandi bigamos», acordată deja episcopilor ruteni din Polonia²².

Același de Camillis îi scrie Cardinalului Kollonics:

„Hora cominciano ad unirsi alla Religione Catholica I Valacchi della Transilvania, ed essistono ivi in maggior numero che li medesimi Ungari [...], e se vi fosse qualche buona protettione, e promotione, acciò non temano dalli Signori loro, che sono Eretici, e gli minacciano ...”²³.

Exemplele de dificultăți, greutăți, neînțelegeri și conflicte provocate de unire în țările române, ca și în alte regiuni din Europa Centrală și de Est, ar putea continua la nesfârșit. Este adevărat că, sporadic, câte un reprezentant de seamă a încercat numeroase subterfugii, în căutarea prestigiului politic sau a interesului economic, sau pur și simplu a supraviețuirii fizice; nu este mai puțin adevărat că fiecare credincios în parte, precum și întreaga comunitate, au trăit curajos o condiție de „diferiți” între cei care ar fi trebuit să le fie „frați întru Christos”, condiție cu atât mai apăsătoare cu cât patronii din afară ai Unirii etalau – și etalează – , cu ostentație, un ecumenism de fațadă și nici măcar nu încearcă

¹³ *Ibidem*, III, p. 11.

¹⁴ *Epistolae Metropolitaram Kiovensium Catholicorum*, ed. A. G. Velykyj, II, PP. Basiliani, Roma, p. 316.

¹⁵ *Ibidem*, IV, p.33.

¹⁶ *Litterae Episcoporum*, V, p. 154 sqq.

¹⁷ *Ibidem*, V, p. 175-176.

¹⁸ *Ibidem*, V, p. 153-154.

¹⁹ *Ibidem*, V, p. 154, n. 133.

²⁰ Decret al *Sacra Congregatio Consistorialis* din 12 iulie 1748; *apud* Ioan Bălan, *Fontes iuris ecclesiastici Ecclesiae unitae*, Typis Polyglottis Vaticanis, [Roma], 1932, p. 89.

²¹ *Litterae Episcoporum*, IV, p. 179.

²² *Ibidem*, IV, pp. 184-185.

²³ *Ibidem*, IV, pp. 203-204 (scrisoarea din 31 mai 1699).

să ascundă un autentic imperialism cultural – visul curial de a aduce a Treia Romă la supunerea față de Prima, vis care, vreme de patru veacuri, a îngăduit Sfântului Scaun să creeze capete de pod în jurul granițelor adversarului de neînduplecat, neîncetând să se intereseze de destinele propriei avangarde.

Putem, fără îndoială, să împărtășim laudele aduse uniților în 1671 de către mitropolitul de Kiev, G. Kolenda, și să le acordăm și Uniților din alte timpuri și locuri:

„Cosaci, Tartari, Sueci, Brandenburgici, Valachi, Transilvani, Mosci aliique hostes qualivud facere, nisi instrumenta Schismatis, inter tot tantosque strepitus armorum vox perfida ubique personabat, ubi sunt Uniti cum cclesia Romana, quos ab ea nec minae, nec preces, nec tormenta divellere poterant”²⁴.

O militanță pentru Unire în Transilvania ne dă o imagine emoționantă, de la nivelul său de simplă credincioasă, a unei infinite *Via Crucis*:

„Eu vin dintr-o țară e Europei de sud-est, România, și, dacă-mi permiteți, sunt o țărancă de la Dunăre și aparțin bisericii catolice de rit bizantin, o Biserică minoritară în țară [...]. După unirea (din 1918), biserica catolică de rit bizantin a ajuns să fie considerată, alături de biserica ortodoxă română, drept Biserică națională. Cele două biserici, în spiritul dragostei frățești, au contribuit la progresul statului național până în anul 1948, când, sub imperiul forței și al nedreptății, statul comunist a abolit, printr-un decret, biserica catolică de rit bizantin. De atunci, drumul celor două biserici se desparte, Biserica ortodoxă trece sub tutela statului, iar Biserica greco-catolică ia drumul calvarului. Toți cei șapte episcopi în funcție în 1948 au fost arestați și au murit în închisoare, și, odată cu ei, sute și mii de preoți și credincioși. Dar biserica, în ciuda terorii dezlănțuite împotriva ei, a continuat să trăiască în „catacombă”, la fel ca primii creștini”²⁵.

Este o mărturie lipsită de formule curiale și de subtilități academice. Și pe plan academic dialogul continuă, și e un dialog al surzilor, cum pare că este inevitabil și astăzi, chiar dacă ne amăgisem că era conflictelor etnico-religioase se încheiase în glorie la Versailles.

Este doar din urmă cu câțiva ani, după știința noastră, singura sentință consolatoare – dacă se putea numi așa – asupra Unirii în teritoriile românești:

„Unirea suscită reacții și opoziții atât din partea unui mare număr de români ortodocși cât și a maghiarilor catolici din Transilvania. Totuși, dacă Unirea împarte românii din Transilvania în ortodocși și uniți, slăbind astfel Biserica ortodoxă română, ea favorizează dezvoltarea culturii românești și va înlesni lupta pentru drepturile politice ale românilor”²⁶.

Este acesta un *leit-motiv* al apologeticii de factură catolică și unită, rezultând că Unirea servește drept stimul în întreținerea conștiinței naționale și în izbăvirea socială a românilor. O variantă a acestui motiv este constituită de contrapunerea între rolul democratic îndeplinit de Uniune și cel represiv al Protestantismului:

„Saeculis XVI et XVII Protestantes ut numerum asseclarum augerent, clero et populo romeno privilegia obtulerunt ac eum per varias vias a coetus suos attrahere conati sunt. Sed Romeni, ne in paupertatem fidei inciderent, sollicitantibus generaliter restiterunt.

Erga Ecclesiam catholicam clerus romenus – et cum illo populus -, longe aliter se gessit, cum a. 1697-1701 unionem in fide cum ipsa pepigerit. Sed actus unionis praeter aspectum dogmaticum – sane maioris ponderis -, latus quoque sociale habuit: petitum est nempe ut clerus romenus privilegia Ecclesiae catholicae frueretur. Huius postulati gratia imperator Leopoldus, diplomate a. 1699 dato, sacerdotes romenos expresse de servitute exempt, quo pacto initium sumpsit progressus socialis Romenorum”²⁷.

²⁴ *Epistolae Metropolitaram*, II, p. 296.

²⁵ A. Tepuse, *Non solo perdonare, ma anche dimenticare*, în *Balceni in fiamme, Quale pace etnica*, ed. îngrijită de Roberto Papini și Rade Petrovi, Cultura della Pace, San Domenico di Fiesole, 1995, p.145-146.

²⁶ Jean Nouzille, *La Transylvanie*, La pensée universelle, Paris, 1990, p. 181.

²⁷ Octavian Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis*, Frankfurt a/M, J. Knecht, [1951], p.19.

Identic și contrariu este punctul de vedere ortodox, potrivit căruia Unirea împarte națiunea română și desăvârșește opera de *deznaționalizare*, naște iluzii, urmate la scurtă vreme de o amară decepție:

„Mitropolitul Anastasie cu 37 protopopi, sedus de promisiunile iezuiților și a Curței din Viena, se unesc cu biserica Romei la 1698. Mitropolitul Atanasie și clerul său cred, că după făcuta unire, poporul românesc și coreligionarii lui se vor bucura de drepturi egale cu credincioșii catolici. Dar cu această unire, Românii n’au câștigat nimic, ci din contră au făcut un pas greșit, pentru că Mitropolitul Atanasie pe baza unor promisiuni, sacrifică integritatea bisericii române pentru o simplă speranță de a putea câștiga drepturi civile și politice, care mai târziu se puteau câștiga pe altă cale. Pe lângă întregitate, Atanasie perde și dreptul vechiu al libertății, autonomiei și independenței pe cari ușor putea a le câștiga. Provincia metropolitană care avea un Mitropolit și sinoadele ei naționale bisericești compuse din cler și mireni, se organizează după canoanele catolice, conform cărora poporul este pentru cler și nu clerul pentru popor”²⁸.

Pentru Pantea, creștinarea românilor s-a făcut sub semnul Romei (așa cum pentru Rutenii uniți creștinarea datează de la botezul Olgaei, antecedent schismei din 1054, astfel că istoricul român o plasează până în Dacia romană), în timp ce Ortodoxia greacă și slavă *deznaționalizează*²⁹.

Pentru Radu, Unirea reprezintă întoarcerea la *credința strămoșească*³⁰, în timp ce Pop contrapune Ortodoxia, expresia „națională”, centralismului Romei³¹.

Nu se vrea să i se recunoască Unirii nici măcar meritul de a fi favorizat nașterea Școlii de la Blaj, leagăn al iluminismului românesc:

„Apologetii fostei uniuni din Transilvania prezentau ca o glorie a acestei creații habsburgo-iezuite pe cei trei frunțași ai școlii ardelenice: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Făcând aceasta ei treceau sub tăcere, pentru un public prea puțin cunoscător al concepției integrale a acestora, faptul că toți trei au fost cei mai hotărâți adversari ai tendințelor de sfărâmare a unității religioase a românilor în credința ortodoxă strămoșească, pentru care motive au trebuit să părăsească Blajul, unde se afla conducerea fostei Biserici unite, care i-a supus la grele și neîndurate persecuții”³².

De hoc satis

Și aici, ca în cazul izvoarelor de secol XVII-XVIII, fragmentele prezentate nu au fost alese pentru originalitatea lor, ci pentru specificitatea, dacă nu chiar banalitatea lor; și aici exemplele ar putea spori, dar ar avea o utilitate scăzută, nu numai pentru rezolvarea problemei, dar și pentru simpla impunere a acesteia.

Dar dacă «singura informație posibilă este scrierea, deoarece aceasta implică cu adevărat simțirile, memoria și pașii omului care o exprimă», câtă vreme «tot restul este prin definiție minciună», nu ne rămâne decât să ne cufundăm în minciună, să încercăm să descoperim cum s-a născut ea, și să ne întrebăm nu atât *cui prodest?* ci *cui nocet?*

²⁸ Alexandru Pop, *Desbinarea în Biserica Românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Cartea Românească, București, 1921, p. 97.

²⁹ N. V. Pantea, *Legea strămoșească văzută și descrisă de istorici români*, SOCEC, București, 1934, p. 19, 41, 50, 72, 79.

³⁰ Iacob Radu, *Istoria diocezei române unite a Orăzii Mari*, Tipografia Ateneul, Oradea, 1930, p. 3.

³¹ A. Pop, *op. cit.*, p.79.

³² Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania, Încercare de dezmembrare a poporului român*, Editura Institutului Biblic, București, 1973, p. 50.